առաջին նիստում բողոքեց քննիչ-յանձնաժողովի առ ինքն յայտնած մեղադրանքների դէմ, բայց մի և նոյն ժամանակ ապացուցեց քննիչ-յանձնաժողովի նկատողութիւնները դէպի Մ. Հիւսէյինը, յայտնելով որ չորս անգամ խաբվել է վերջինի կեղծ ու պատիր շողոքորթ խոստումներից։

Պ. քաղաքագլխից յետոյ պէտք է Մ. Հիւսէյինը տար իր բացատրութիւնը. բայց սա յայտնեց թէ՝ մինչից երկու ժամ առաջ է ստացել վարչութեան անգամ Պապայանեանցի ստորագրութիւնով մի յայտագիր, որի մէջ ասուած է, որ երեք օրից յետոյ պէտք է տայ Մ. Հիւսէյին իր գրաւոր բացատրութիւնը։ Այս անզգոյշ դէպքից օգուտ քաղելով, Մ. Հիւսէյինը չը պատասխանեց խորհրդին և այսպէս՝ պ. Նախագահի անզգոյշ ստորագրութեան առթիւ, 5 ժամ անօգուտ վիճաբանելուց յետոյ՝ Միրզայ Հիւսէյինին կրկին երեք օր ժամանակ տրվեցաւ, որ ներկայացնէ իր գրաւոր բացատրութիւնը և նիստը փակվեց։

Այդ երեք օրվայ ընթացքում կարծիքների մէջ շատ փոփոխութիւններ եղան յօգուտ Մ. Հիւսէյինի. սա այնպիսի գրաւոր փաստեր չունեց, որպիսիները չէր ունեցել քննիչ-յանձնաժողովին ներկայացնելու. իր բացատրութիւնը գրելու համար փաստաբան վարձեց, և այս վերջինը լինելով մի և նոյն ժամանակ իրաւասու, պաշտպան հանդիսացաւ երկրորդ նիստում ևս. բաւական ձայներ մուրաց և մինչև անգամ, պ. քաղաքագլուխին ևս երկրորդ նիստի մէջ զարմանալի փոփոխութիւններ էր արել իր կարծիքների մէջ դէպի Մ. Հիւսէյինը՝ հակառակ իր այն մեղադրական հիմունքներին, որ նախորդ նիստի մէջ էր արել թէ գրաւոր և թէ բանաւոր կերպիւ.... Պ. քաղաքագլուխը Մ. Հիւսէյինի պարտադանցութիւնները երկրորդ նիստի մէջ վերաբերում էր արտաքին հանգամանքների և ոչ նորա բարոյական պակասութիւններին. այն ինչ Մ. Հիւսէյինի բարոյականութեան դէմ բողոքում էին բոլոր հայ իրաւասուները, վարչական ատեանը և նոյն ինքն պ. քաղաքագլուխը երեք օր առաջ։ Այսպիսի հակասական փոփոխումներին պատճառով, երկրորդ նիստը տևեց զկնի ճաշուայ ժամի 6½—2-ը գիշերվայ ժամի. ի վերջոյ քաղ. խորհուրդը 26 ձայնով 10 ձայնի դէմ վճռեց առանց հետևանքի թողուլ քննիչ-յանձնաժողովի մեղադրանքը պ. քաղաքագլխի դէմ, իբր հաց մատակարարող ժողովի նախագահի, որ իրաք ոչինչ բանում չէր մեղադրվում, բացի նորանից որ՝ նախ՝ չափազանց մեծ հաւատ էր ընծայել Մ. Հիւսէյինին և երկրորդ՝ առանց հարցնելու քաղ. վարչութեան ատենին և խորհրդին 10,000 բուբլի էր ուղարկել Թիֆլիս գեներալ

պատասխան ասացաւ, թէ ծառայութեան մէջ չէ գտնվում, խիստ լրբարար ասաց նրան. «էլ ինչ ես դուրս տալիս»...

—Այո, այդ հասարակութեան վրա աղդելու համար անպատճառ պէտք է կամ մուղիր, կամ զայմագամ և կամ Թոմաս էֆէնդու Նման մուլթէվիմ լինել։ Հասարակ գիտնականը ինչ նշանակութիւն ունի նրանց աչքում...խօսեց Վարդանը խորին տխրութեամբ։—Պատմիր, Հայրապետ, չատ հետաքրքիր է։

—Ես, շարունակեց Հայրապետը, բռնեցի նրա ձեռքից և համարեա զգուշով դուրս բերեցի դահլիճից, վախենում էի, որ անկարգութիւն կը պատահի։ Դրսում նա ինձ ասաց. «այսպիսի տեղերում աւելի հեշտ է ճանաչել ժողովրդին. հարբած գրութեան մէջ նա բացում է իր սիրտը»... Մենք շարունակեցինք գնալ դիւղի միջով։ Նրա ուսից քարշ էր ընկած մի կաշեայ պայուսակ, որ լիքն էր զանազան փոքրիկ տետրակներով։ Նա այդ տետրակները բաժանում էր հանդիպած գիւղացիներին. ոմանք չէին ընդունում, ասելով, թէ կարդալ չը գիտեն, իսկ ոմանք ընդունում էին, որոնք նոյնպէս կարդալ չը գիտէին։ Այս վերջինների մէկից ես հարցրի, թէ ինչ պիտի անես, որ առնում ես։ Նա պատասխանեց. «թուղթ է, կը տանեմ տանը պէտք կը գայ. մայրս բուրնօթի (քթախոտ) կը փաթաթէ մէջը։

Վարդանի դէմքը աւելի տխուր արտայայտութիւն ընդունեց, կարծես, մի ներքին ցաւ սկսեց տանջել նրան։

—Դու ունես այդ տետրակներից, հարցրեց նա։

—Ունեմ, երկու հատ ես վեր առայ։

Վարդանը թերթեց տետրակները, մի փոքր կարդաց, և ասաց վրդովված ձայնով.

—Այսպիսի տետրակների տարածելը տգէտ ժողովրդի մէջ յիմարութիւն է...։—Յետոյ ուր գնաց նա։

—Ինձ հետ միասին դուրս եկաւ մեր գիւղից, խնդրեց, որ ես նրան մենակ թողնեմ։ Ես բաժանվեցայ։ Նա բռնեց առաջին հանդիպած ճանապարհը և սկսեց դիմել դէպի մի ուրիշ գիւղ, որ հեռուից երևում էր։ Ես երկար կանգնած, նրա ետևից նայում էի. նա այնպէս չտապում էր, կարծես, այնտեղ սպասում լինէին նրան։ Ես կարող եմ երդվել, որ նա ինքն էլ չը գիտէր, թէ ուր էր գնում. անդադար մոլորվում էր, անդադար ճանապարհից դուրս էր գալիս։

Վերջին խօսքերը Հայրապետը արտասանեց փոքր ինչ ծաղրական կերպով։

—Նա, սիրելի Հայրապետ, ասաց Վարդանը,—ձեր ձորի ոլոր-մոլոր ճանապարհներին կարող է ծանօթ չը լինել, բայց կեանքի ճանապարհի մէջ, հաւատացնում եմ քեզ, նա մի հմուտ ուղեցոյց է։

—Ես էլ մի այսպիսի բան նկատում եմ նրա մէջ, պատասխանեց Հայրապետը զգալով իր անտեղի ծաղրածութեան վրա,—երևում է, որ չատ է կարդացել։

—Բացի կարդալը նա խիստ բարի և ազնիւ մարդ է։

Հայրապետին այժմ չատ չէր հետաքրքրում անծանօթ երիտասարդը. նա առիթ էր որոնում խօսելու իր քրոջ մասին։ Սաւայի պատմութիւնից յետոյ, թէ Վարդանը և Լալան սիրում են միմեանց, նա միշտ սպասում էր, թէ Վարդանը վերջապէս կը յայտնէ իր սէրը, որովհետև Հայրապետից աւելի մտերիմ մարդ չունէր նա այս տան մէջ։ Բայց Վարդանը այժմ, կարծես, մոռացաւ Լալային, և լսելով Հայրապետի խօսքերը պ. Դուդուկջեանի մասին, նա սաստիկ մտատանջութեան մէջ ընկաւ։ Նա վերկացաւ, կամենում էր դուրս գալ օդայից։

—Ո՞ւր ես գնում, հարցրեց Հայրապետը։

—Գնում եմ պտռելու պ. Դուդուկջեանին, ասաց նա,—դու իզուր բաց թողեցիր նրան, Հայրապետ, նա չատ անփորձ տղայ է։

Երկուսը միասին դուրս եկան օդայից։

—Անցնենք ախռատունը, ասաց Վարդանը,—քանի օր է, չեմ տեսել իմ ձիերին։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԴՈԿՏՈՐ ՄՈՐԴՄԱՆԻ ՆԱՄԱԿԸ

—

Հանգուցեալ արժանայիշատակ պ. Մորդմանի որդի և յաջորդ մեծ. դոկտոր Մորդման հետևեալ հնագիտական կարևոր տեղեկութիւն է տուել Քարբերդի մէջ գտնված հին արձանագրութեանց վրա, ուղղելով իր նամակը Կ. Պոլսի պատրիարքարանի քարտուղար պ. Մինաս Չէրազին։ Ահա նամակը։

«Մայրաքաղաքի թերթերը քանիցս անգամ խօսած ըլլալով Քարբերդի մէջ մնաց գըտնուած հնութեանց նկատմամբ, կը փութամ հաղորդել Ձեզ Լատին արձանագրութեան բացատրութիւնն, որոյ խիստ հաւատարիմ և ճշդ մէկ օրինակը ցոյց տրուեցաւ ինձ այս օրերս։ Նախ դիտել կուտամ թէ արձանագրութիւնը բնաւ խանգարուած կամ անընթեռնելի չէ. ուստի հարկ է խոստովանիլ թէ այս հաղորդուած օրինակը իւր ճշդութեամբ շատ գերազանց է այն բազմաթիւ օրինակութիւններէն, որք ստէպ դաւառներէն մեզ կը յղուին։

«Ցիշեալ հնութիւնն յիշակերտ մը կամ մանաւանդ արձան մ'է, զոր ի պատիւ Ներոն կայսեր կանգնած է Դաղղիական Երրորդ լէգէոնն, որ Պարթևաց դէմ մարտնչելու գընացած էր ընդ հրամանատարութեամբ Կորբուլոնի և Աւրելիոս Փուլվոսի։ Մեզ հասած արձանագրութիւնը ձօնին պատճէնը կը ներկայացնէ։ Ահա թարգմանութիւնն.

«Ի պատիւ Ներոնի, որդի Կղօդիոս Աստուծոյն, հրամանատար և կեսար, գերագոյն քահանայապետ, ԺԱ. անգամ Տրիբուն, Դ. անգամ Հիւպատոս, Թ. անգամ հրամանատար կարգված, Հայր Հայրենեաց,—կանգնեալ ի ձեռն գաղղիական երրորդ լէգէոնին ընդ հրամանատարութեամբ Անէիոս Դոմիտիոս Կորբուլոնի, նահանգապետի և կայսերական փոխանորդի, և Մ. Աւրելիոս Փուլվոսի, կայսերական փոխանորդի։»

«Հռոմայեցիք և Պարթևք Հայաստանի գահուն վրա գերիշխանութեան իրաւունքն իւրարու ձեռքէ կը յափշտակէին շարունակ։ Ներոն կայսեր Հռովմայ գահը բարձրացած միջոցին, Ողոդէս Ա. յաջողած էր իւր Տիրիթ (Տրդատ) եղբայրն Հայաստանի վեհապետ կարգելու։ Ակէ ծագեցաւ այդ երկու պետութեանց մէջ կատաղի պատերազմ մը, զոր Տակիտոս նկարագրած է մանրամասն։ Երկար մաքառումներէ յետոյ վէճը դադրեցաւ Տիրիթի և Կորբուլոնի մէջ դաշնագիր մը հաստատելով։ Հռոմ անոնցմէ ձեւակերպութեամբ մը գոհ եղաւ։ Եփրատի մէկ կղզեկին մէջ՝ Տիրիթ իւր թագը Ներոն կայսեր արձանին ստորոտը դրաւ։ Գրեթէ յաղթական ուղևորութիւն մ'բրաւ Փոքր Ասիոյ, Յունաստանի և Իտալիոյ մէջէն մինչև Հռոմ երթալու և հոն կայսեր ձեռքէն թագն ընդունելու համար, ժողովրդային շքեղ հանդէսներու մէջ։ Հռոմ հրճվեցաւ որ համաձայնութեամբ մը վերջ գտաւ անօգուտ պատերազմ մը, որոյ համար միլիոններ վատնած էր։

«Քարբերդի մէջ գտնուած հնութիւնը կը թուի ապացուցանել թէ դաշնագրին առաջին տարամարութիւնը կատարուած է Եփրատայ ափանց վրա՝ այդ քաղաքին մօտ, և հաւանական է որ վերոյիշեալ մարմարիոնը նշխար մը լինի այն արձանին, որուն առջև հպատակութեան ցոյց տեղի ունեցաւ։ Արձանագրութեան թուականն է կայսեր Թ-րդ հրամանատարութիւնն և ԺԱ-րդ տրիբունութիւնն, այսինքն Քրիստոսի 64 թուականն։ Աւելորդ կը համարիմ մանրամասն հետազօտել ատ Ներոնի կայսրութեան ժամանակագրութիւնն և ուրիշ խնդիրներ, զորս յաջող կերպով կը լուծէ այդ կարևոր գիւտը։»

(Մասիս)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՍԵՓԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑԻ

ԱԹԱԼՑԻԱ, 20 մարտի։ Հայ-Կաթոլիկ հոգևոր վարչութեան նախագահ հայր Նահիտեան հրման ուղարկեց իրան ստորագրված եկեղեցիներին հետևել «Մշակի» համարներին և հանգանակութիւններ բացանել յօգուտ Վանի սովատանջների։ Հաւաքված նուիրատուութիւնները հայր Նահիտեանի հրամանով, պէտք է յանձնվեն «Մշակի» խմբագրութեանը։

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԼՕՆԴՈՆ, 18/30 մարտի։ Տեղեկացնում են, որ Արգուրախման դուրս եկաւ Կուդուզից Կլիորիի վրա։ Նեշերադ գնում է Կարուլ, որտեղից բնակիչները խումբերով գաղթում են։ Պարլամենտական ընտրութիւնները սկսվեցան։ Տոսն և մէկ ընտրողական շրջաններում առաջարկված կանդիդատները ընտրվեցին առանց ընդդիմադրութեան։

ՓԱՐԻԶ, 18/30 մարտի։ Հրամաններ են հրատարակված եղուիտների և նրանց ուսումնարանների փակելու վերաբերութեամբ։ Կոնդրեգացիաների վրա պարտաւորութիւններ է դրված կանոնադրութիւններ ներկայացնել, որպէս զի հրման ստանան իրանց գործունէութիւնը սկսելու համար։

խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ

ԱՌԱՎԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԳԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Պ. Ա. կամսարական, ուղարկելով մեզ ՍՂՆԱԽԻՑ 7 բուբլ յօգուտ Վանի սովատանջների, որ նա հաւաքել է հանգանակութեամբ յիշեալ քաղաքում, գրում է մեզ։ «Այս գումարը չնչին է, բայց եթէ փոքր ի չատէ ծանօթ լինէիք այստեղի հայ բնակիչների հետ, կը տեսնէիք, որ սրանց վրա միայն լոկ հայ անուն է, իսկ հոգով, լեզուով, գրով և սովորութիւններով վրացիներ են։ Ունեն միայն մի ընդհանուր հայոց յատկութիւն՝ արծաթասիրութիւն։ Այստեղի հայ քահանաներն անգամ խօսում են մէջտ վրացերէն լեզուով։»

—

Այսօր «Մշակի» բաժանորդների թիւը հասաւ 903-ի, առանց հաշուելու հատով ծախված համարները։ Եթէ հաշուենք որ ամեն օր թիֆլիսում մօտ 50 հատ է ծախվում «Մշակը», ուրեմն մեր բոլոր բաժանորդների թիւը կը լինի 950։ Ստորագրութիւնը դեռ շարունակվում է։

—

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ բնակվող սիկին կատարինէ Ալիխանեանց ուղարկել է մեզ 100 բուբլ յօգուտ Վանի սովատանջների և նոյն նպատակով ստացանք 100 բուբլ Բաղդասար և Վասիլ Եղիազարեանց եղբայրներից։

Նրանք սկսեցին դիմել դէպի ախռատունը։ Բակում Վարդանը պատահեց Լալային, որ նստած պարտէզի միջով հոսող վտակի ափի մօտ, լուացվում էր։ Երևի, նա էլ նոր էր դարթել քընից։

—Բարի լոյս, Ստեփանիկ, կոչեց հեռուից Վարդանը։

Լալան ոչինչ չը պատասխանեց, միայն գլխի շարժումով ընդունեց նրա ողջոյնը և խորհրդաւոր կերպով ժպտեցաւ։

Ախռատան մէջ կապած էին Վարդանի երեք ուժեղ ձիաները, որոնցից մէկը իրանն էր, իսկ միւս երկուսի վրա նստում էին նրա երկու ծառաները՝ Սաքօն և Եղոն,—երկու հսկայ տղամարդիկ, որ միշտ անբաժան ուղեկիցներ էին Վարդանի հետ։

—Սաքօ, ասաց նա ծառաներից մէկին,—այսօր ձիաները նալել կը տաս և ամեն ինչ կը պատրաստես ճանապարհի համար, մենք երկար չենք մնալու այստեղ։

Յետոյ նա մօտեցաւ ձիաներին, ձեռքը քսեց նրանց գեղեցիկ պարանոցի վրա, և լուռ նայում էր, կարծես, կամենալով գիտենալ, թէ բաւական հանգստացել են, կարող են մի քանի օրվայ ճանապարհը մի գիշերվայ մէջ անցկենալ։

Յետոյ նա հրամայեց ձիաներից մէկը թամբել, որը չուտով պատրաստեցին, նստեց, Հայրապետից հարցնելով.

—Ո՞ր կողմը գնաց պ. Դուդուկջեանը։

Հայրապետը ցոյց տուեց նրան գնացած տեղը, և Վարդանը քշեց ձին դէպի այն կողմը։

Նրա հեռանալուց յետոյ Հայրապետը ընկաւ տխուր մտածութիւնների մէջ. ափնոյ է նայել տալիս Վարդանը իր ձիաները, այս ինչ ճանապարհի պատրաստութիւն է, մինչ նա պիտի թողնէ և գնայ առանց Լալայի մասին մի բան խօսելու, առանց նրան բախտաւորացնելու, և վերջապէս ինչու նա այնպէս սաստիկ հոգածութեան մէջ ընկաւ, երբ լսեց պ. Դուդուկջեանի վերխայական վարմունքը,—այս մտածութիւնները այն

տատուելով։ Հռոմ անոնցմէ ձեւակերպութեամբ մը գոհ եղաւ։ Եփրատի մէկ կղզեկին մէջ՝ Տիրիթ իւր թագը Ներոն կայսեր արձանին ստորոտը դրաւ։ Գրեթէ յաղթական ուղևորութիւն մ'բրաւ Փոքր Ասիոյ, Յունաստանի և Իտալիոյ մէջէն՝ մինչև Հռոմ երթալու և հոն կայսեր ձեռքէն թագն ընդունելու համար, ժողովրդային շքեղ հանդէսներու մէջ։ Հռոմ հրճվեցաւ որ համաձայնութեամբ մը վերջ գտաւ անօգուտ պատերազմ մը, որոյ համար միլիոններ վատնած էր։

«Քարբերդի մէջ գտնուած հնութիւնը կը թուի ապացուցանել թէ դաշնագրին առաջին տարամարութիւնը կատարուած է Եփրատայ ափանց վրա՝ այդ քաղաքին մօտ, և հաւանական է որ վերոյիշեալ մարմարիոնը նշխար մը լինի այն արձանին, որուն առջև հպատակութեան ցոյց տեղի ունեցաւ։ Արձանագրութեան թուականն է կայսեր Թ-րդ հրամանատարութիւնն և ԺԱ-րդ տրիբունութիւնն, այսինքն Քրիստոսի 64 թուականն։ Աւելորդ կը համարիմ մանրամասն հետազօտել ատ Ներոնի կայսրութեան ժամանակագրութիւնն և ուրիշ խնդիրներ, զորս յաջող կերպով կը լուծէ այդ կարևոր գիւտը։»

(Մասիս)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՍԵՓԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑԻ

ԱԹԱԼՑԻԱ, 20 մարտի։ Հայ-Կաթոլիկ հոգևոր վարչութեան նախագահ հայր Նահիտեան հրման ուղարկեց իրան ստորագրված եկեղեցիներին հետևել «Մշակի» համարներին և հանգանակութիւններ բացանել յօգուտ Վանի սովատանջների։ Հաւաքված նուիրատուութիւնները հայր Նահիտեանի հրամանով, պէտք է յանձնվեն «Մշակի» խմբագրութեանը։

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԼՕՆԴՈՆ, 18/30 մարտի։ Տեղեկացնում են, որ Արգուրախման դուրս եկաւ Կուդուզից Կլիորիի վրա։ Նեշերադ գնում է Կարուլ, որտեղից բնակիչները խումբերով գաղթում են։ Պարլամենտական ընտրութիւնները սկսվեցան։ Տոսն և մէկ ընտրողական շրջաններում առաջարկված կանդիդատները ընտրվեցին առանց ընդդիմադրութեան։

ՓԱՐԻԶ, 18/30 մարտի։ Հրամաններ են հրատարակված եղուիտների և նրանց ուսումնարանների փակելու վերաբերութեամբ։ Կոնդրեգացիաների վրա պարտաւորութիւններ է դրված կանոնադրութիւններ ներկայացնել, որպէս զի հրման ստանան իրանց գործունէութիւնը սկսելու համար։

խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ